

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT POLITIKÁJÁNAK FŐBB VONÁSAI AZ EGYHÁZI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA IDEJÉN DÉL-ALFÖLDÖN

TÓTH FERENCNÉ

Az egyházi iskoláknak az államosításáért a magyar haladás évszázad óta harcolt. Ennek a küzdelemnek jelentős állomása volt az 1848—1849-es polgári forradalom és szabadságharc, az 1868-as népiskolai törvény, az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom. A megvalósulás első kísérlete 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején történt meg, amikor a Tanácskormány március 29-én elrendelte a nem-állami nevelési és oktatási intézeteknek, valamint ingó és ingatlan vagyonaiknak a köztulajdonba vételét, s ezzel elválasztotta az iskolát az egyháztól, s az oktatást állami feladatnak nyilvánította. [1]

A Tanácsköztársaság Alkotmánya is rögzítette az egyháznak és az államnak, az egyháznak és az oktatásnak a szétválasztását s egyúttal a szabad vallásgyakorlást. [2] Azonban az első munkáshatalomnak a megdöntése véget vetett e polgári demokratikus rendezésnek, s közel 30 évvel később, a népi demokratikus forradalomnak a győzelme tette lehetővé a végleges megoldást.

A felszabadulás közoktatásunknak a szerkezetét s az irányítását szinte változtatlanul a korábbi állapotban hagyta. A közoktatásnak az irányítása nem volt egységes. Az általános és középfokú iskoláknak egyrésze — mennyiségileg a kisebb része — több állami főhatósághoz tartozott. Még 1948-ban is 5 minisztérium, mint főhatóság irányította a magyar közművelődést. A legnagyobb területet a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium fogta át, de ezenkívül a Földművelésügyi Minisztérium, a Kereskedelemügyi, az Iparügyi és a Népjóléti Minisztérium is rendelkezett saját hatáskörén belül közművelődésügyi apparátussal. Iskolafenntartókként működtek még községek, városok, törvényhatóságok, sőt magánszemélyek is, ezeknek az önállósága azonban igen korlátozott volt: működésüket a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyezte, állami kiadású tankönyvekből, állami tanterv alapján tevékenykedhettek, tulajdonképpen csak anyagi fenntartói voltak az iskoláknak s a munkaadói az általuk összeállított tantestületeknek.

A magyarországi iskolák nagyobb része — elsősorban a népoktatási és a pedagógusképző intézmények — nem tartoztak állami irányítás alá. A népiskoláknak 60%-a, a tanítóképzőknek közel 80%-a, az óvónőképzőknek pedig háromnegyed része felekezeti volt, legnagyobb részük a római katolikus egyházhoz tartozott, s az államtól lényegében független, egyházi főhatóságok alatt állott. Tehát az állami tanügyigazgatási rendszer mellett létezett egy jól kiépített egyházi tanügyigazgatási rendszer is: felekezeti köznevelési tanácsok, egyházi főhatóságok, tanfelügyelőségek irányították az oktatást, amelyhez egyházi kiadású tankönyveket használtak. A felekezeti iskoláknak a pedagógusait, az oktató-nevelő munkát, a tanulóifjúságot, sőt a szülőket is közvetlenül a plébános, illetve a helyi lelkész irányította. Ez az egyházi tanügyi szervezet a felszabadulás után a pedagógusoknak mintegy felére, a tanulóknak közel 60%-ra terjedt ki: [3]

A felszabadulás után is létezett az iskolaszék intézményének a rendszere. Mivel az iskolaszéknek a vezetői plébánosok voltak, a felekezeti iskolák pedagógusainak a kinevezése, működése, ellátása, illetménye jórészt a plébánostól függött, s ez a függési viszony jelentős mértékben befolyásolta az egyházi iskolák tanítóinak, tanárainak politikai hovatartozását is.

A közoktatásnak az irányítása tehát megosztott volt. Az állami vezetés mellett jelentős bázissal és befolyással bírtak a közoktatásban az egyházak, köztük is elsősorban a római katolikus egyház, amely a felszabadulás után mindinkább a politikai jobboldalnak a törekvéseit támogatta. A katolikus iskolák a felszabadulás után sajátos politikai ellentmondás hordozói voltak: az anyagi fenntartásuknak jelentős részét, mintegy 90%-át az állam fedezte, de tankönyveiknek túlnyomó többsége szellemében nem, vagy alig változott, az új, a népi demokratikus hatalomnak a megszilárdítását nem támogatta, az ifjúságnak demokratikus nevelését nem szolgálta, sőt, nem ritkán éppen ellenséges propagandát fejtett ki a diákok között.

A felszabadulás után a haladó politikai köztudatban szerepeit az állam és az egyház kapcsolatának rendezéseként az egyházi iskoláknak az államosítása. Ahhoz, hogy az általános iskolák valóban általánossá, minden gyermek számára hozzáférhetővé váljanak, elengedhetetlen volt a nem-állami iskoláknak a köztulajdonba vétele, a felépítésében, irányításában, szellemében egységes közoktatásügy megteremtése. A szocialista forradalom viszonylag békés győzelmének a kibontakozása kedvező lehetőséget teremtett az államnak és az egyházaknak a megegyezésére, amely az 1947-es parlamenti választások után mind fokozottabban előtérbe került.

A Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottsága 1947. szeptember 4-én megvitattott kormányprogram-tervezetének a kulturális feladatai között szerepelt az állam és az egyház viszonyának a rendezése. [4]

A két munkáspártnak 1947. szeptember 28-án nyilvánosságra hozott kormányprogram-javaslatát szintén tartalmazta az egyházakkal való megegyezést. [5] Dinnyés Lajos miniszterelnök 1947. október 7-i programbeszédében ugyancsak feladatnak jelölte meg az egyház és az állam viszonyának „megnyugtató” rendezését. [6] Tehát a koalíciós pártok egyetértettek a kérdés felvetésében. A mozgalomba bekapcsolódtak a társadalmi szervezetek is. A Pedagógus Szakszervezet II. Országos küldöttközgyűlése 1947. december 21-én határozatban követelte a felekezeti iskoláknak az államosítását. [7]

A kormány is további kezdeményező lépéseket tett az iskolák államosítás érdekében. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1948. február 14-én személyesen közölte Mindszenty József hercegprímással a kormánynak a szándékát. [8] Azonban Mindszenty ekkor — s mindvégig — szembeállt a megegyezéssel. [9]

1948. tavaszán felgyorsult az államosítás követelése. A MDP programnyilatkozata világosan megfogalmazta a kultúrpolitikai s nevelési célkitűzésekkel kapcsolatban a demokratikus nevelés egységének a biztosítását, a tanügyigazgatás egységését és korszerű reformját, az egyházi iskoláknak az államosítását, az egyház hitoktatási jogának és a papnevelő iskolák egyházi jellegének csorbítása nélkül. A párt programja elismerte a teljes vallásszabadságot, a vallási érzelmeknek a tiszteletben tartását. A vallásszabadság elismerésének nagy jelentősége volt az államosításért folyó politikai harcban: fegyver volt a közigazgatási hatóságoknak, a társadalmi szervezeteknek a kezében a reakció ellen. A pártprogram egyúttal felhívta az egyházak vezetőinek a figyelmét, hogy szakítsanak a politikai reakcióival, ismerjék el a népi demokrácia eredményeit s békésen működjenek együtt az állammal. Egyben figyelmeztette is az egyházakat, hogy harcolni fog az egyház mögé rejtőző reakció ellen. [10]

1948. májusában a pártmunka középpontjába az iskolák államosításának politikai előkészítése került. (A pártegyesítés feladatai ekkor már lényegében megoldódtak.) A propaganda és agitációs munka elsőrendű feladata volt az általános politikai és gazdasági feladatokon túl a párt kultúrpolitikai, közoktatási célkitűzéseinek az elfogadtatása. Ezt a feladatot szolgálta Révai Józsefnek az előadása, amelyet 1948. május 28-án a Sportcsarnokban rendezett értelmiségi gyűlésen tartott. Révai József a köznevelésnek további demokratizálásával kapcsolta össze az egyházi iskoláknak az államosítását. Hangsúlyozta ő is, hogy a párt tiszteletben kívánja tartani a vallásos érzelmeket, biztosítja a teljes vallásszabadságot. [11] Ez utóbbi kijelentésnek jelentősége volt a jórészt vallásos értelmiségi hallgatóság között.

1948. május végén, június első felében bontakozott ki az államosításért folyó politikai munka. A Magyar Kommunista Párt álláspontra az volt, hogy az egyházi iskoláknak az államosítását a szülők közötti felvilágosító, politikai munkával kell összekötni, s ebbe a munkába be kell vonni az állami és felekezeti pedagógusokat egyaránt, a társadalmi szervezeteket, elsősorban a pedagógusok szakszervezetét, de az egyéb tömegszervezeteket is, valamint a Nemzeti Bizottságokat, a közigazgatás választott testületeit s lehetőség szerint a lelkészeket is. A párt az államosítás kapcsán szoros együttműködést kívánt teremteni a koalíciós pártokkal. Az államosítás politikai munkáját a Magyar Kommunista Pártban a Központi Vezetőség Értelmiségi Osztálya irányította a megyei pártinstruktorokon, a kommunista tanfelügyelőkön s a pedagógus szakszervezeti titkárokon keresztül.

A megyei pártbizottságok a központi útmutatásnak megfelelően dolgozták ki az államosítási kampány feladatait. 1948. tavaszán a kommunista és szociáldemokrata pártszervezeteket egyesítő pártkonferenciákon a titkári beszámolók fontos politikai feladatuknak tartották az államosítással kapcsolatos teendőket. A Békés megyei pártkonferencián a pártközpont képviselőjében megjelent Kovács István nyomatékosan felhívta a kommunisták figyelmét az államosítás politikai jelentőségére. [12] A Csongrád megyei pártbizottság a tömegagitáció során hangsúlyt kívánt helyezni olyan tartalmi kérdésekre, mint pl. az egyházi iskolák pedagógusainak a szakképzettsége: amíg az állami iskolákban a pedagógusoknak 60%-a szakosított volt, addig a felekezeti iskolákban az oktatóknak mindössze 14%-a rendelkezett szakosított képzettséggel. [13]

A Bács-Kiskun megyei Pártbizottság az agitációs és népnevelői csoportok számára feladatként jelölte meg az egyházi reakció befolyásának az ellensúlyozását, mivel a megye egyes városaiban, elsősorban Kalocsán igen erős volt Mindszenty hatása az iskolákban s a szülők között is. [14] Természetesen az egyházi reakcióval mindhárom megyében számolni kellett.

A pártprogram nyilvánosságra kerülése után az egyházak nem nyilatkoztak azonnal. Mindszenty azonban kezdettől elutasította a tárgyalásoknak a módszerét, s minden eszközt — a lelki terrort is — felhasználta annak érdekében, hogy az iskolák megmaradjanak az egyház hatáskörében. A katolikus püspöki kar így az államosítás ellen foglalt állást. Mindszenty több alkalommal is körlevelet intézett a szülőkhöz, amelyeket május 16-án, 23-án és 30-án minden templomban felolvastak a lelkészek. [15] A hercegprímás piunkódsi pásztorlevele volt a jeladás a nyílt harcra, a katolikus papság agresszív fellépésre. A katolikus egyház ellenagitációja rendkívül erős volt általában, de még az olyan megyékben is, ahol a lakosságnak a többsége nem volt katolikus. Pl. Dél-Alföldön nemcsak a katolikus többségű Csongrád és Bács-Kiskun megyékben tanúsított erős ellenállást az államosítással szemben, de Békés megyében is, ahol a lakosságnak csak egyharmada volt katolikus s ugyanilyen mennyiségben voltak reformátusok és evangélikusok.

Az egyház a felekezeti iskolák pedagógusai és a szülők között szervezte elsősorban az ellenállást, amelynek során tiltakozó táviratokat szerkesztett a szülők nevében, aláírásokat gyűjtött, vagy gyűjtetett az államosítás ellen házaknál és gyerekek között az iskolában, a szünetek alatt. Az ellenállást összekötötte rémhírtézéssel. Békés megyében pl. azzal próbálták megfélemlíteni a szülőket, hogy nem lesz egyházi esketés s temetés sem, ha elfogadják az iskolák államosítását. A parasztság között azt híresztelték, hogy az iskolák államosítása után majd a földeket is államosítani fogják. Néhány helyen „termékeny” talajra találtak rémhíreik. Pl. Kalocsán elterjesztették, hogy a gyermekeket kiviszik Szibériába. Ezután sok tanuló kivettek a szülők az úttörő szervezetből. Azonban nemcsak Dél-Alföldön, hanem más megyékben is elterjedtek hasonló rémhírek. Amikor egyik alkalommal a Szabolcs megyei Újfehértón az iskola előtt megállt egy autó, a gyerekek elszaladtak attól való félelmükben, hogy indulniok kell Szibériába. A rémhírek hatására ebben a megyében egyes tömegszervezeti vezetők is (UFOSz, FÉKOSz) szemben álltak az államosítással. [16] A katolikus papság egyik módszere volt az ellenagitáció során, hogy a katolikus szülők számára külön értekezletet tartott, ahol nyílt támadást indított az államosítás ellen.

Békés megyében pl. olyan súlyosan sértő kijelentés is elhangzott a papság részéről az egyik katolikus szülői értekezleten, hogy a hitlerizmussal hasonlították össze a népi demokrácia államosítási politikáját, mondván, „...akkor zöld színben, most pirosban...”, s egyúttal fenyegetőztek is, „aki az egyházba harap, beletörik a foga”, stb. [17] A gyűlések egy részén kieroszakolták a szülők tiltakozó táviratait a kormányhoz. Ugyanakkor a katolikus párttag szülőket, MNDSZ aktívákat nem engedték hozzászólni, sőt kijelentették, „aki nem tartozik ide, menjen ki a teremből.” [18]

Az egyház az iskoláknak az államosítása elleni harcában kihasználta a gazdasági nehézségeket, s még éhségtüntetések is tudott provokálni, pl. Orosházán, Gádoroson, Kondoroson, Csorváson s máshol. [19]

Az egyházi terror a szülőkön kívül elsősorban a pedagógusokat sújtotta. Mindszenty megtiltotta a felekezeti iskolák pedagógusainak, hogy részt vegyenek azokon a szakszervezeti gyűléseken, ahol az iskoláknak az államosítását követelték. [20]

Szentetornyán a pap kiprédikálta a templomban s az egyházból való kiközösítéssel fenyegette meg azt a tanítónőt, aki az államosítás mellett foglalt állást. [21] Ennek ellenére már az első pedagógus értekezleten is az egyházi iskolák pedagógusai közül többen állást foglaltak az államosítás mellett, de jelentős volt azoknak a száma, akik ilyen körülmények mellett nem mertek az egyházi iskolák államosítása mellett véleményt nyilvánítani, bár egyetértettek azzal. [22]

A püspöki kar „az egyház jogainak a védelmében” szóló határozatában megfogalmazta a katolikus iskolák paptanárainak és világi oktatóinak a kötelességét. A határozat szerint az egyházmegyei pap-szerzetes és szerzetesnő az államosított iskolákban nem vállalhat pedagógusi állást. A határozat az egyházi iskolák világi alkalmazottait ugyan nem tiltotta el az állásvállalástól, amennyiben családi körülményei miatt kényszerülnének arra, azonban figyelmeztette őket is az egyházhoz való hűségre. Ugyanakkor felszólította az egyházi iskoláknak az igazgatóit, hogy az iskoláknak a vagyonát kizárólag az államosítást végrehajtó hivatalos szervnek a felszólításra s olyan kijelentés mellett adhatják át, hogy „csak a hatalmi ténynek, a követelő felhívásnak tesznek eleget.” [23] A katolikus egyház tehát mindvégig elzárkózott a megegyezés elől.

Májusban az egyházi iskolák pedagógusai olyan aláírás nélküli körlevelet kaptak, amely arra utasította őket, hogy az iskolák értékeit sürgősen helyezték biztonságba, szállítsák el; ha az iskolát önként átadják, mind a pap, mind a pedagógus

fenyítés alá esik; amikor megjelenik az államosítási rendelet, a katolikus tanítók, tanárok a gyermekeket küldjék haza, a tanítást szüneteltessék mindaddig, amíg más utasítást nem kapnak. [24] Vagyis a katolikus egyház terrorizálta a felekezeti iskolák pedagógusait, de papjait is.

Az apáca-oktatók számára pedig külön rendelkezés született. Még márciusban kialakult egy „elvi megállapodás”, amely egyrészt különböző tilalmakból állt az apácák részére, államosítás esetén, másrészt pedig a határozatból világossá vált, hogy az egyház a népi demokráciát csak átmeneti állapotnak tekinti, a „rend helyreállításában” bízik, vagyis a népi demokratikus hatalom megdöntésében. Jól bizonyítja ezt az „elvi megállapodás”, mely szerint az apácák csak kényszer hatására hagyhatják el a rendházakat; a szerzetesi ruhát nem tehetik le még annak az áran sem, ha akkor visszamaradhatnának állásukban; a rendből kilépő, vagy egyházellenes nyilatkozatot nem írhatnak alá; a rendház közbizonyát, felszereléseit csak feltételes módon lehet értékesíteni, tehát úgy, hogy a vásárló kötelezze magát arra, hogy a „rend helyreállítása után” visszaadja azokat az egyháznak a vásárolt áron. [25]

A Mindszenty által vezetett nagyszabású politikai harc a demokratikus iskola-rendszer és köznevelés ellen június 3-án már véres cselekménybe torkollott; a Szabolcs megyei Pócspetriben a pap prédikációjának a hatása alatt a templomból kiáramló tömeg megrohanta a községházat, a Nemzeti Bizottságot, megtámadta a rendőröket, akik közül egyet halálosan megsebesített. A 2200 lakosú Pócspetri földhözragadt szegényparasztrajai, nincstelenjei így váltak eszközévé annak a politikai harcnak, amit a katolikus egyház vívott a népi demokrácia ellen. Révai József a Szabad Népből megjelent írásában figyelmeztette a közvéleményt, hogy nem az elmaradott szegényparasztságot kell vádolni, hanem a bujtogatókat. [26]

Tehát az iskoláknak az államosítása a haladás és a reakció erői közötti politikai harc lényeges részévé vált. A munkásosztálynak, a pártnak fel kellett készülni az egyház ellenállásának az ellensúlyozására. A Békés, Csongrád s Bács-Kiskun megyei pártbizottságok kezdetről irányítói voltak az államosítást előkészítő politikai munkának, de a városi, járási, a községi pártszervezetek is alapvető feladatuknak tekintették a politikai hangulatnak az irányítását.

A pártbizottságok nagy jelentőséget tulajdonítottak a tömegek közötti felvilágosító munkának, a meggyőzésnek, s annak, hogy megfelelő módon ellensúlyozni tudják a papságnak az államosítás elleni agitációs tevékenységét. Ennek érdekében a pedagógus szakszervezettel, a koalíciós pártokkal együtt szülői értekezleteket szerveztek, majd kisgyűléseket, széles körű háziagitációt folytattak. A pártszervezetek az agitációs eszközöket rugalmasan váltották: a konkrét tapasztalatok alapján a tömegagitációt egyéni agitációval kapcsolták össze, a szóbeli agitációt a sajtómunkával, mindezek között a legnagyobb szerepet a személyes, élő kapcsolatnak tulajdonították, széles körű háziagitációt szervezve.

A pártszervezetek az agitációs munkában jelentős szerepet szántak a pedagógusoknak. Békéscsabán a megyei pártbizottság az államosítási kampány kezdetén százánál több pedagógust vont be a politikai munkába. Ezek a pedagógusok voltak azok, akik a szülői értekezleteken támogatták a kormányzat álláspontját s akik a papság által nem ritkán felizgatott szülőket próbálták meggyőzni az államosítás előnyeiről.

A Csongrád és Bács-Kiskun megyei pártbizottságok hasonló módon támaszkodtak azokra a pedagógusokra, akik egyetértettek az államosítással. Szegeden május 29-én 600—700 szülő részvételével tartott értekezlet nyugodt légkörben zajlott le, a jelenlevők egyöntetűen az államosítás mellett foglaltak állást, s ebben szerepet játszottak a pedagógusok is. Kiskunfélegyházán június 6-án ezren jelentek meg a pedagógusok és a szülők közös értekezletén, de az épület előtt még kb. 3000—4000 ember

hallgatta a hangszórón át az előadót. A gyűlésen felszólalt a csölyospálosi plébános is, a szülőket az államosítás melletti állásfoglalásra ösztönözve. [27] A kisgyűlések s a háziagitáció során is támaszkodni kellett az értelmiségre, különösképpen a tanítókra, tanárookra. A vidéki városok közül Szegeden igen szervezeten folytatta a párt-szervezet a háziagitációt. Ebbe a nehéz, de ugyanakkor hatásos politikai munkába 200 értelmiségi, köztük 50 pedagógus kapcsolódott be. [28]

Az agitátorok végigjárták a tanyavilágot is. Különösen ott volt erre szükség, ahol a katolikus lelkészek agitációt fejtettek ki a tanyákon az államosítás ellen. [29]

A párt-szervezetek elsősorban a párttag-pedagógusokra, de általában az állami alkalmazásban levő pedagógusokra támaszkodtak, azonban igyekeztek minél több felekezeti tanítót, tanárt is meg nyerni. Dél-Alföldön éppúgy, mint országosan, a felekezeti tanítók közül mind többen egyetértettek az iskolák államosításával, közülük többen a nyilvánosság előtt is nyilatkoztak a pártsajtóban. [30] A párt-szervezetek különös gonddal ügyeltek arra, hogy a felekezeti tanítókat megvédjék az egyház részéről származó fenyegetésektől. Azonban országosan elsősorban a Pedagógus Szakszervezet képviselte az egyházi iskolák világi oktatóinak az érdekét. A felekezeti tanítók számára nyújtott védelem bizalmat váltott ki körükben az államosítás iránt. A párt-szervezetek igyekeztek a papság körében is bázist teremteni, legalábbis az ingadozókat, vagy egyetértőket leválasztani a nyílt reakciósoktól. Leginkább a református lelkészekre lehetett ilyen értelemben számítani. A református egyház a lelkészein keresztül nem, vagy kevésbé harcolt az államosítás ellen. A református zsinat különben is június első felében megegyezett az állammal. A katolikus lelkészek között már jóval kevesebben tanúsítottak akárcsak loyális magatartást is. Riasztó példa volt a katolikus papok számára a bakonykúti Szittyai Dénes 60 éves plébános esete, akit a székesfehérvári egyházmegye püspöke, Shvoy Lajos felmentett a papi szolgálat alól, mert együttműködött a párttal. [31] Ezért is lehet méltányolni a fentebb idézett csölyospálosi Fülöp plébános magatartását. A párt-szervezetek igyekeztek minden lehetőséget megragadni a papság reálisan gondolkodó tagjaival való politikai együttműködésre. Bár ez a törekvés túlságosan nagy eredményekkel nem járt, azonban esetenként sikerült megfelelő kapcsolatot teremteniök egy-egy katolikus lelkésszel is. Pl. Vésztőn a katolikus lelkész az államosításról kedvezően nyilatkozott, igaz, hogy a községi előljáró megkeresésére. [32] Máshol is voltak hasonló jelenségek. Pl. Tápióságon a katolikus plébános a párt-szervezet meghívására június 6-án felszentelte a MDP új székházát, s megáldotta a falujárókat is. [33] Olykor kevésbé látványos eszközök is sikerrel jártak. Pl. helyenként sikerült elérni, hogy a lelkész kommentár nélkül olvasta fel a templomban Mindszenty körlevelét.

Bár a római katolikus egyház szívós ellenagitációt, politikai harcot folytatott a felekezeti iskoláknak az államosítása ellen, a népi demokratikus hatalom sikeresen megívta ezt a harcot. A politikai munka motorja az erre az időre már lényegében egyesült munkáspárt volt, amely mozgósítani tudta a koalíciós pártokat is. Voltak megyék, ahol a koalíciós pártok igen jelentős szerepet tölthettek be az államosítás politikai munkájában. Pl. Somogy megyében a NPP nagy mértékben elősegítette a tömeghangulat kialakítását, nagy hatású volt itt Veres Péter előadása az államosítás jelentőségéről. [34] A tömegszervezetek, elsősorban a Pedagógus Szakszervezet, de a MNDSz, az UFOSz, a FÉKOSz, a baloldali ifjúsági szervezetek, a közigazgatás választott testületei — ha különböző mértékben is, de lényegében valamennyien kivették a részüket a köznevelés demokratizálásáért, egységesítéséért, az iskolák államosításáért folyó harcból.

A tömegek, elsősorban a szülők, majd a pedagógusok, közöttük a felekezeti iskolák tanítói, tanárai is többségükben elfogadták a demokratikus köznevelés biz-

tosítása érdekében az iskoláknak az államosítását. A párt támaszkodni tudott a pedagógusoknak a többségére. A 18 ezernyi felekezeti pedagógus közül 13 ezer már májusban kérte az egyházi iskolák államosítását. [35] Pl. Szegeden az evangélikus és a református iskoláknak a pedagógusai már kezdetben pozitíve értékelték az államosítást. Páti Ferenc tankerületi főigazgató a sajtóban úgy nyilatkozott, hogy a katolikus iskolák pedagógusai nem idegenkedtek az államosítástól. [36] Ugyanitt a katolikus tanítóképző, a katolikus gimnáziumi tanárok, a katolikus, evangélikus és izraelita általános iskolák tanítóinak, tanárainak többsége az oktatás színvonalának az emelését várta az államosítástól. Az oktató-apácák viszont távol maradtak még arról a megbeszélésről is, amelyet a tankerületi főigazgató és a tanfelügyelőség tartott a felekezeti iskolák pedagógusai részére. [37]

A párttag és szimpatizáns pedagógusok, a koalíciós pártok tagjai nemcsak a szülők felvilágosításában vettek részt, de elsősorban a tanulóifjúságot kellett felvilágosítani az államosítás jelentőségéről, szerepéről. Ezzel is magyarázható, hogy a papság ellenagitációja ellenére sem történtek 1948-ban olyan diákmegmozdulások, mint egy évvel korábban a fakultatív hitoktatásnak a bevezetésekor, amikor a diákság egyrészt jobboldali erők még fel tudták használni, s kisebb-nagyobb diákzavargást tudtak előidézni.

Természetesen nemcsak a pedagógusok, de más értelmiségi csoportok közül is részt vettek ennek a jelentős demokratikus feladatnak a végrehajtásában. Az iskolák államosítására alakult bizottságokban a járási főjegyző, állatorvos, közigazgatási tisztviselők, megyei szinten a főispánok is felelős előkészítői s végrehajtói voltak az államosításnak.

A politikai előkészítés után 1948. június első hetében a közigazgatási hatóságok rendkívüli közgyűlésen foglalkoztak az államosítással. Békés megye közigazgatási bizottságának tagjai pártállásra való tekintet nélkül egyhangúlag elfogadták Nyíri Sándor országgyűlési képviselőnek, a NPP tagjának a felekezeti iskolák államosításáról szóló előterjesztését, amelyet a „demokratikus köznevelés biztosítása érdekében” javasolt. [38] Szeged thj. város közgyűlésén dr. Fábíán Ferenc, a FKGP tagja javasolta az egységes állami oktatást követelő határozat felterjesztését a kultuszminiszterhez. [39]

A központi járásek bírói és jegyzői értekezletein szintén egyetértettek az államosítással. Csongrád megyében ezeken az értekezleteken a határozati indoklásában mindenütt hangsúlyozták — helyesen —, hogy az államosítás nem fogja érinteni a vallás szabad gyakorlását. [40]

Mindhárom megyében a Nemzeti Bizottságok, a képviselőtestületek s a koalíciós pártok is egyetértettek a kormánynak az egyházi iskolák államosításáról szóló javaslatával, s az egyetértésben túl bekapcsolódtak a felvilágosító munkába is. Elenyésző volt azoknak a testületi tagoknak a száma, akik az államosítás ellen foglaltak állást. Pl. Békés megyében Hunyán a Nemzeti Bizottság 10:2 arányban szavazott az államosítás mellett. Ebben a községben — sajnálatos módon — éppen az iskolaigazgató s még 1—2 pedagógusnő ellenezte az iskoláknak az államosítását. Polyákhalmon — szintén Békés megye — a Gazdakör lépett fel az államosítás ellen. [41]

Hozzájárult az államosítás sikeres végrehajtásához az is, hogy a magyarországi egyházak politikai magatartása eltérő volt ebben a kérdésben. A katolikus egyház kivételével 1948. június közepére valamennyi egyház elfogadta az állammal való megegyezést. A nem-katolikus lelkészek ellenállása lényegesen kisebb volt, mint a katolikusoké, vagy pedig semmiféle ellenállást nem fejtettek ki. Pl. Bihar megyében a református papok elfogadták az államosítás gondolatát már a református zsinat

határozata előtt, ebben a református többségű megyében a református lelkészek tulajdonképpen semmiféle ellenállását nem tanúsítottak, s így a lakosság körében sem volt tapasztalható szembenállás. [42] Ugyanakkor Békés megyében már egy kissé „oda kellett figyelni rájuk”, de különösebb aggodalmat itt sem keltettek. Ugyancsak Békés megyében az evangélikus esperes, Szabó Demeter üdvözölte az állam politikáját a demokratikus köznevelés érdekében, helyeselte az egyházi iskoláknak az államosítását is. [43] Különben a katolikus papság ellenállása sem volt mindenütt azonos mértékű. Különösen azokon a helyeken mondtak le fokozottan a nagyobb ellenállásról, ahol kilátástalan volt számukra a szülőknek s a pedagógusoknak a támogatását megszerezniök. Pl. Hajdú megyében a pedagógusoknak túlnyomó többsége kezdettől elfogadta az államosítást. Amikor Püspökladányban a klérus naggyűlést tartott, amelyen 350—400 ember megjelent, az államosítás elleni tiltakozó táviratot már mindössze negyvenen írták alá, s a papság ekkor tapasztalhatta, hogy ezen a területen nincs nagy esélyük a tömegeknek a befolyásolására. [44] A papság egy része bele is fáradt már a meddő küzdelembe. A hajdúböszörményi pap kijelentése jól tükrözte a papság egy részének az állásfoglalását, amikor azt mondta, hogy „befáradt már az egészbe... amint megtörténik az államosítás, hálaadó istentiszteletet fog tartani...” [45]

Az állam és az egyházak közötti tárgyalások — a római katolikus egyház kivételével — mintegy féléves előkészítő munka után, 1948. közepére eredményesen befejeződtek. Az Ortutay Gyula által előterjesztett törvényjavaslatot az országgyűlés 1948. június 16-án egyhangúlag elfogadta. A XXXIII. tc. tartalmazta az egyházi iskoláknak az államosítását, vagyontárgyuknak állami tulajdonba vételét, valamint azt is, hogy a felekezeti iskoláknak a pedagógusai állami állományba kerülnek. A törvény elfogadása utáni napokon a volt felekezeti iskolák igazgatói megkapták megbízólevelüket. Szegeden 1948. június 18-án adta át dr. Sörös Jenő tanfelügyelő az új igazgatók számára a megbízólevelet. [46]

Az államosítást a nyári szünetben kellett végrehajtani, hogy az új tanévet már a törvény szellemében lehessen megkezdeni. Június 27-én megjelent a Magyar Közlönyben a végrehajtási utasítás. Az államosítás általában zökkenőmentesen zajlott le. Mindössze néhány helyen próbált az egyház képvisellete akadályokat gördíteni a törvény alkalmazása elé.

Hazánkban a proletárdiktatúra megteremtése tette lehetővé az egyház és az oktatás szétválasztását, s ez nélkülözhetetlen feltétel volt szocialista oktatáspolitikánk kialakításához.

JEGYZETEK

- [1] A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája, Sajtó alá rendezte Petrák Katalin és Milei György, Gondolat Kiadó, 1959., 8. old.
- [2] U. o. 5. old.
- [3] MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivuma (továbbiakban: PIArch.) 274—24/9., A pedagógus pártcsoport jelentése a Szervező Bizottságnak 1948. január 20-án.
- [4] A MKP—SZDP határozatai 1945—1948., Kossuth, 1967., 501. old.
- [5] U. o. 520. old.
- [6] Népi demokráciánk története, Kossuth, 1977., 115. old.
- [7] Dr. Horváth Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere, 1945—1948., Kossuth, 1975., 149. old.
- [8] Orbán Sándor: Egyház és állam 1945—1950., Kossuth, 1962., 146. old.
- [9] U. o. 147. old.
- [10] A MKP—SZDP határozatai 1944—1948, Kossuth, 1967., 602. old.
- [11] Révai: Élni tudunk a szabadsággal c. kötetben: Egyházellenes-e a demokrácia? Szikra, 1949. 298. old.
- [12] MSZMP Békés Megyei Pártlevéltár (továbbiakban: BMPL), 19. f. 2. óe., 17/5/15.

- [13] MSZMP Csongrád Megyei Pártlevéltár (továbbiakban: CsMPL). 31. f. 7. őe.
- [14] MSZMP Bács-Kiskun Megyei Pártlevéltár (továbbiakban: BKMPL) 26. f. 4. őe., kalocsai pártbizottság jelentése, 1948. májusban).
- [15] Bács-Kiskun Megyei Levéltár (továbbiakban: BKML), Kalocsai Iskolanővérek tanácskozási jegyzőkönyve, 1948. június 11-én.
- [16] PIArch. 274—24/12., kommunista tanfelügyelők beszámolója 1948. június 3-án az Értelmiségi Osztály számára.
- [17] BMPL, 19. f., 17/6/17, 1948. május.
- [18] U. o.
- [19] BMPL 19. f., 28. őe., 17/6/17.
- [20] Délmagyarország, 1948. május 15. számban: A SZOT megvédi a pedagógusokat Mindszentyh terrorjától.
- [21] BMPL, 27. f. 2. fcs., 192/a, új őe.
- [22] BMPL, 19. f. 10. őe.
- [23] BKML, Kalocsai Iskolanővérek tanácskozási jegyzőkönyve 1948. június 11-én.
- [24] Délmagyarország 1948. május 26. számban: Körlevélben hívták fel a katolikus pedagógusokat...
- [25] BKML, Kalocsai Iskolanővérek tanácskozási jegyzőkönyve 1948. áprilisban, 1., 2. pont, 145—146. old.
- [26] Révai József id. munkája 307. old.
- [27] PIArch, 274—24/12.
- [28] PIArch, 274—24/12, Szakszervezeti megyei titkárok és instruktorok jelentése 1948. május 9-én az Értelmiségi Osztály számára.
- [29] U. o.
- [30] BMPL, 19. f. 3. őe. 17/1/12.
- [31] Révai József id. munkája 299. old.
- [32] BMPL, 27. f. 2. fcs., 192/a, új őe.
- [33] PIArch, 174—24/12.
- [34] U. o.
- [35] Dr. Horváth Márton id. munkája, 153. old.
- [36] Délmagyarország 1948. május 20-i számában: Hogyan fogadják a pedagógusok...
- [37] Délmagyarország 1948. május 23-i számában: A szegedi felekezeti iskolák pedagógusai az államosítás mellett...
- [38] BML, alispáni iratok, 11 339/1948. alapszám.
- [39] Délmagyarország 1948. május 29-i számában: A Független Kisgazda Párt szegedi szervezete az egyházi iskolák azonnali államosítását kéri.
- [40] Csongrád Megyei Állami Levéltár (továbbiakban: CsML) Csanád megye főispánjának iratai, XXI. f., 429. ikt. sz., 1948. BMPL, 27. f., 2. fcs., 192/a új őe.
- [41] U. o.
- [42] PIArch, 174—24/12.
- [43] BMPL, 27. f. 2. fcs., 192/a új őe.
- [44] PIArch., 274—24/12.
- [45] U. o.
- [46] Délmagyarország 1948. június 9-i számában: dr. Sörös Jenő tanfelügyelő átadta a megbízóleveleket...

**DIE WICHTIGEREN ZÜGE DER POLITIK DER UNGARISCHEN
KOMMUNISTISCHEN PARTEI ZUR ZEIT DER VERSTAATLICHUNG DER
KIRCHLICHEN SCHULEN IN DER SÜDLICHEN UNGARISCHEN
TIEFEBENE (IM DÉL-ALFÖLD)**

IRMA TÓTH

Verfasserin geht der Frage der Verstaatlichung der kirchlichen Schulen im Gebiet der Komitate Békés, Csongrád und Bács-Kiskun nach. Einleitend wird die Notwendigkeit der Verstaatlichung der Schulen analysiert. Der verhältnismässig friedliche Sieg der sozialistischen Revolution scherte günstige Möglichkeiten zur Einigung von Staat und Kirche. Die fortschrittliche politische öffentliche Meinung sowie die Koalitionsparteien stimmten darin überein, dass die Regelung der Beziehungen zwischen dem Staat und den Kirchen auf dem Verhandlungswege zu geschehen habe. Von den Kirchen war die Römisch-katholische bis zu Ende gegen die Verstaatlichung der Schulen; Die Arbeit skizziert die im Südlichen Alföld stattgehabte Konteragitation der katholischen Kirche.

Am umfangreichsten aber werden grundlegende Züge der politischen Aktivität der Kommunistischen Partei Ungarns dargetan, wie die Aufklärung der Eltern über die Notwendigkeit der Verstaatlichung und ihre Bedeutung, sowie die Kooperation mit der Intelligenz, in erster Linie mit den an der Verstaatlichung am unmittelbarsten interessierten Pädagogen, bei der politischen Vorbereitung der Verstaatlichung.

ГЛАВНЫЕ ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ ПОЛИТИКИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ВЕНГРИИ ВО ВРЕМЯ НАЦИОНАЛИЗАЦИИ ЦЕРКОВНЫХ ШКОЛ В ЮЖНОЙ ВЕНГРИИ

ФЕРЕНЦЭ ТОТ

Автор в своей работе рассматривает национализацию церковных школ в областях Бекеш, Чонград и Бач-Кишкун. Во вводной части работы рассматриваются причины необходимости национализации школ. Победа социалистической революции, проходившая в сравнительно мирных условиях, создала благоприятные возможности для достижения соглашения между государством и церковью. Прогрессивная общественность и коалиционные партии выступали за урегулирование отношений между государством и церковью путем переговоров. Римская католическая церковь до самого конца выступала против национализации школ. В работе рассматривается пропаганда католической церкви против национализации школ в Южной Венгрии.

В работе подробно рассматриваются основные направления политической деятельности КПВ, как, например, просвещение родителей о необходимости и значении национализации, сотрудничество с интеллигенцией, в первую очередь с педагогами, непосредственно заинтересованными в национализации, в политической подготовке национализации школ.